

EUSKAL LITERATURA MODERNOAREN SORRERA POSTKOLONIAL ETA GAYAZ ANTON ABBADIEREN EKARPENA BIRPENTSATUZ¹

J. Gabilondo

BARNE KOLONIALISMOA ETA GALERA INPERIALISTEN ORDEZKAKETA EUSKALDUNA

Franz Fanon, Angel Rama eta Edward Said-en lan maisuez gero ikasi dugu mendebaldeko inperialismoa eta kolonialismoa ez direla soilik gertakari historikoak ondorio ekonomiko eta politiko garbi baina mugatuak izan dituztenak. Hiru autoreok aztertu dituzte inperialismoaren metamorfosiak, hala nola arraza, hiri letratua eta orientalismoa, eta ondorioz zehazki establezitu dute inperialismoa eta kolonialismoa eraikuntza diskurtsibo eta linguistikoak direla, alegia gizarte sorkuntzak direla, hizkuntza, idazketa eta giza ihardun oro ukitzen dituztenak inperio-kolonia banaketaren alde bietan. Hala, inperialismoaren eraketa diskurtsiboa teorizatzerakoan, Michel Foucault-en lana giltzarri suertatu da, izan ere beronek azpimarratu du zehazkien jakintza eta botere arteko uztarketa. Hala, autore guzti hauen ekarpenari esker orain bada-kigu inperialismoa eta kolonialismoa era bereziak direla kulturaren esparruan jakintza eta boterea egituratzeko.

Hala ere, goiko autoreon kasuan inperialismoaren banaketa geografikoak—inperioa eta kolonia—ondo kontenituta eta berezitatea azaltzen zaizkigu.

¹ Lana hau jatorrizko ingelesezkoaren euskal itzulpena da. Nire eskerrak eman nahiko nizkieke, beren laguntzarengatik, honako jaun eta andereoi: Joseba Zulaika, Patri Urkizu, Marijose Olaziregi, Iñigo Sagarazu.

Ondorioz, inperioa beti ere mendebalde barruan dautza eta koloniak aitzitik kanpoan, Europatik at. Jakina, lehen momentu batean banaketa honi eusteak bidezko eta logiko dirudi, izan ere efektu bortitzak eta krudelak izan ditu kolonietan, independentzia prozesuak amaitu eta gero ere. Halere, ez da ikerketa handirik erretorika kolonialistak mendebalde barnean izan dituen desplegu berriez. Hainbat kritikok azpimarratu dute, mendebaldeko zenbait taldek, hala nola langileria eta emakumeak, orientalizadorik amaitzen dutela kulturari (McClintock). Baina, herrialde oso bat mendebalde barnean eta kolonialismoaren egitura diskurtsiboen arabera eratzearen posibilitatea—adibidez nolabaiteko barne-orientalismo baten arabera—pentsaezina edota imajinaezina lirudiguke lehen momentu batean. Halako eraketa batek bere lekua mugaturik izan beharko luke parke botaniko, zoologiko eta museotara—hiru instituzio hauek baitute funtzioa kolonia metropoli inperialistara ekarri eta bertan espektakulu ikusgarri bezala azaltzeko. Oriente barneko edota domestiko bat, mendebalde barnean topa genezakeena, ez dirudike posibilitate diskurtsibo eta politikoa. Ironikoki, banpiro literatura da horrelako pentsamolde batetik gertuen dagoen kasua. Ken Gelder-ek eta Stephen D. Arata-k, fin-de-siècle-ko banpiro literatura eta beronen lotura Transilbaniarekin aztertzen dutenean, “reversed colonialism” edota “kolonialismo alderantzizkoa” iradokitzen dute literatura honen gunetzat, izan ere literatura honetan banpiroa bihurtzen da figura koloniala, subjektu inperialista “jan” dezakeena. Alabaina, kasu honetan ere, Transilbania espazio edo lurralde liminal bihurtzen da, inperio eta kolonien tartean. Transilbania ez dautza mendebalde barnean kokaturik. Beraz banpiro literatura ere azken finean ez zaigu lagungarri pentsabide berri honetan.

Halere, mendebalde barnean diskurtso kolonialaren arabera eratutako lurralde baten hipotesi prezedentegabea adoptatzen badugu, demagun orientalismoaren erretorikaren arabera, Euskalerrria modernoaren kasua, eta bereziki bere kultura eta literaturarena, oso perspektiba diferente batean azaltzen zaizkigu. Izan ere kolonialismoaren eta inperialismoaren ihardunak giltzarri dira, hemeretzigarren mendeko pertsonaia euskaldunik interesgarrienetako bat eta bere eragin kultural fundazionala ulertzeko. Jakina, pertsonaia hau Anton Abbadie (1810-97) dugu, gerora, euskal kulturaren suspertze eta promozioan pertsonaia giltzarri bihurtu zena. Euskal irakurle goaren gehiengo batek ez dakiena, alabaina, zera da, Abbadie bere bizitzaren lehenengo erdian Niloaren iturrien bilaketan murgildurik ibili zela, hain zuzen inperialismo britainiarraren amets eta desira giltzarriaren atzetik. Jatorriz irlandarra dugun euskaldun honek bizitza erdi eman zuen Etiopia—edota Abisinia, orduan zioten bezala—esploratzen eta dokumentatzen. Baina azkenean, Abbadie Euskal Herrian errotu zen eta, gaztelu itzel eta zoragarri bat eraiki eta gero, bere

bizitzaren bigarren erdia euskal kultura suspertzen eman zuen—ikasketa kolonialei erabat gibel eman ez bazien ere. Etiopia eta Euskalerrriaren artean hedatu zen bizitza honen ondorioz, Abbadiek, besteren artean, Amarinna hizkuntza etiopiarren hiztegi bat burutu zuen, hain zuzen geroago Arthur Rimbaud-ek berak erabiliko zuena Etiopian egin zituen inkurtsioetan bertako natiboekin komunikatzeko.

Hala, hemen interesatzen nauena hain zuzen Abbadiren trantsizio hau da—Etiopiatik Euskalerrira. Izan ere desplazamendu hau kontsidera dezakegu euskal kultura eta literatura modernoaren abiapuntu eta sorrera: ihardun kolonial batetik, mendebaldetik *kanpo*, oraindik ere definitugabe eta pentsaezina ematen duen beste ihardun kolonial berri batera, mendebalde *barnean*. Ondorioz, lan honetan, goiko trantsizio geopolitiko eta kultural honek Abbadiren bizitzan izan zuen garrantzia kontutan harturik, azterketa zehatzak eta ondorio garbiak burutu beharrean, euskal literatura eta kultura era berrian aztertzen lagunduko diguten galderak egingo ditut ikerbide berriak urratu asmoz.

Galderak ugari dira. Abbadiek prezedenterik gabeko jarraitasunean Etiopiako ihardun kolonialista Euskalerrira hedatu al zuen? Hala balitz, irudika al dezakegu Euskalerrria mendebalde barneko Etiopiatzat? Galdera hauek, ikus daitekeen bezala, oso perspektiba desberdina damaiote euskal kultura eta literatura modernoaren teorizazioari. Are, galderak oraindik desafiagarriagoak izan daitezke: Euskal literatura logika kolonialista baten ekoizpen al da? Euskal kultura inperialismoaren efektu bitxia dukegu? Modernitatean sartzen galerarik, euskaldunok kolonialismoaren esparruan kokatzen al ditugu gure buruak, mendebalde barnean diraugularik? Nola ulertu kokagune kontraesankor hau?

Oraindik ere galdera zentralago bat egin nahiko nuke, goiko galdera hauek egituratzeko. Baina galdera hau egin aurretik, zenbait datu mahairatu nahiko nituzke. Nahiz eta Abbadiek Chao-rekin kolaboratu 1836an euskal gramatika batean, hots, Etiopiarako irteera baino lehen, euskal gaietara bere ekimena zuzendu zuen soilik Etiopiako hamabi urteko bidaiatik (1837-49) itzuli zenean. Izan ere Abbadie Euskalerrira itzuli zen nazioarteko komunitate zientifikoak konkluditu zuenean bere aitzindaritzza ez zela bermagarria Niloaren iturrien idorokundeetan. Alegia, Abbadiek bere atentzio guztia Euskalerrira zuzendu zuen bakarrik bere kontribuzio kolonialista nagusia galduta zegoela konturatu zenean. Bestela esanda, Euskalerrria Abbadirentzat interes eta desirazko objektu bihurtu zen, bere objektu eta jaugin kolonialista diskurtsiboa—Niloaren iturrien idorokundea— galdu zuenean. Beraz guzti hau kontuan hartuta, zera itaun egin nahiko nuke: Euskalerrria, bere kultura eta literatura, galera kolonial baten konpentsaziozko objektu bihurtu al zen

Abbadiren eskutan? Finean zera galdetu nahi dut: euskal literatura galera kolonialista diskurtsibo baten konpentsazio edota ordezkapen al dugu?

Oraindik galderak ugal daitezke, aurreko galera horretan beste konponente anekdotikoago baina era berean garrantzitsua etsaminatzen badugu. Abbadiren zeregin kolonialista eta diskurtsiboak badu osagarri edota alderdi subjektibo eta sexuala. Frantziarako itzulera, Abbadien zenbait subjektu etiopiar ekarri zituen berarekin. Bat, besteren artean, giltzarri bihurtu zen goian aipatutako truke kolonialistan. Historiari gehienek izen propioz aipatzen duten subjektu etiopiar bakarrak ari naiz, alegia anomia koloniala eskapatu duen bakarra: Adula, sei urte zituen esklaboa, Gala tribuko erregeak Abbadiari oparitutakoa hain zuzen. Adula hamazazpi urte bete zituen arte Abbadiarekin bizi izan zen. Abbadiarekin egin zuen bizitzan, mutil-lagun bezala lagundu zion bere bidaietan eta Euskalerrira itzultitakoan ere zenbait urtez bertan bizi izan zen Abbadiarekin—kronologia zehatza ez dago oraindik estableziturik. Hamazazpi urte zituelarik, Adulak haserrealdia bat izan zuen Abbadiarekin eta azkenean abandonatu egin zuen, hala, Abbadiren galera kolonialari aurpegi eta itxura oso konkretua emanaz, hain zuzen geroago Abbadien bere gatzeluan perpetuatuko zuena Adularen eskultura eraikitzean. Oraindik ere puntu hau erabat zehazturik ez badago ere, eta oraingoz erreferentziak tradizio oraletik badatoz ere, badirudi bi gizonen arteko erlazioa oso berezia zela, agian sexuala iristeko punturaino. Dena den kontuan har dezagun garai haietan Verlaine eta Rimbauden artean ere, demagun, antzerako erlazioa izan zela eta beraz ez dela hemen inongo eskandalurik sortu beharrik. Hemeretzigarren mendeko pertsonaia ezohizkoen bizitzan gertakari sorpresagabea dukegu. Genealogia honetan bertan, aurrerago Valerie edota Proustek izango duten garrantzia aipatzea baino ez dugu. Beraz eta Abbadiren kasura itzulirik, eta oraindik ere dokumenturik topatu ez badugu ere puntu hau erabat frogatzeko edota ezeztatzeko, behintzat garbi dago Abbadien 1859-an bakarrik ezkondu zela, alegia 49 urte zituela, eta hain zuzen Adulak alde egin eta gero. Hala, Abbadiren ezkontza, 28 urteko Virginie Vincent de Saint-Bonnet emakume frantsesarekin, interpreta dezakegu Adularen galeraren ordezkapentzat. Patri Urkizu eta Iñigo Sagarzazu jaunek emandako informazioaren arabera—Abbadiren bizitzaren ikerlerik jakitunenak— Vincent de Saint-Bonnet anderea Abbadiren anaiarekin, Arnaudekin, maitemindurik zegoen, eta beraz Antonekiko ezkontza komenientziazkoa zen. Are, ezkontza honek ez zuen umerik izan. Gainera garrantzitsua da gogoratzea, Abbadien erdi-itsu suertatu zela Etiopian begi bat galdu zuenean, eta beraz alde batetik itsumutil baten laguntza beharko zuela, hala nola Adula, eta bestetik emaztegaia aukeratzean ere ez zuela ikusmen handirik izango.

Hala, galera kolonialaren jatorrizko ekuazioari dimentsio sexual aipatu-berria gehitzen badiogu, honako galdera hau egitera atrebituko nintzateke: Adularen eskultura al dugu, galera eta ordezkaketa bat simultaneoki errepre-
sentatuz, literatura eta kultura euskaldunaren azken enblema eta figurarik zentralena? Galdaketa honen ondotik azpimarratu nahiko nuke, Fanon, Rama eta Said-en lanek itzuli pertinente bezain eraginkorra dutela euskal kultura eta literatura aztertzerakoan. Hala, goiko galdaketa saioa laburbildu nahiko nuke honako galdera azken hau eginez: *euskal kultura eta literatura imajinazio eta artikulazio kolonial eta gay baten ondorio postkolonial al dira?* Alegia, Adularen absentiaren jarraipen al gara?

LOGIKA IMPERIALISTA ETA TURISMOA

Aurreko galderan “imajinazio” hitza txertatu dut, eta agian esperogabe-ko kritiko batek lagun diezaguke imajinazio kolonialista hori historizatzen: Jon Juaristi. Chao-ren bizitza eztabaidatzean, hain zuzen Abbadiren lankide eta lagun zena euskal literaturaren sorketan, Juaristik defendatzen du Chao giltzarri izan zela Euskalerra mota oso espezifikoa sortzen, hain zuzen turis-
mo frantsesari zuzendutako Euskalerra. Juaristik jarraitzen du aldarrikatuz asmaketa honek Chao inpostore bihurtzen duela. Ondorioz eta beti ere Juaristiren arabera, Chao dukegu lehenengo abertzale erradikala, irrazional-
tasun eta itsutasunek markatutako euskal genealogia abertzale luzean, hain zuzen hogeigarren mendean ETA-ren sorketara eramango gaituena. Halere, Juaristiren eta Abbadiren nere birkontestualizazioak frogatuko duen bezala, hemen Juaristik aldarrikatutako “historia de nacionalistas” izan beharrean, “historia de imperialistas” dugu, hain zuzen dekadentzia eta galera imperialis-
tak markatua.

Halere, Juaristiren lana beharrezkoa bezain garrantzitsua dugu puntu honetan. Inperialismoaren auzia aipatzen ez badu ere, Juaristik iradokitzen du inperialismoak Euskalerrian izandako efektua. Juaristik maisukiro adierazten duen bezala, momentu hau da inperialismo frantses eta espainolen beheraka-
da markatzen duena Errestorazio Europarrean: Napoleonen desagertpena, Frantziaren arazoak Algerian, kolonia latinamerikarren emantzipazioa, eta abar. Labur esanda, momentu honetan inperio biak galera kolonialak marka-
tzen ditu. Momentu honetan eta Juaristik dioen bezala, bi inperioek “kolonia barneko edo domestiko” bat topatzen dute, hain zuzen kolonia domestikatu bat, esploratu beharrean turistakiro bisita daitekeena:

“El País Vasco se convirtió así en la utopía de la España conservadora. La burguesía isabelina *descubrió* Vasconia como una tierra de paisajes verdes y costumbres patriarcales, muy adecuada para pasar el verano.... Los vascos, que, como he dicho, habitaban un país pobre en recursos, intuyeron pronto que los pocos de que disponían—montes, playas, manantiales, lengua y costumbres misteriosas—podían ser razonablemente aplicados a la explotación de una nueva fuente de riqueza que sustituiría con ventaja a la deficitaria agricultura y a la siempre insegura protoindustria del hierro: el turismo.

En esto, los vascofranceses tomaron la delantera. Las gentes distinguidas de París comenzaron a acudir a las playas vascas en los primeros años del siglo XIX (fue el mismísimo emperador Napoleón quien inauguró, en junio de 1808, la primera temporada de baños en la playa de Biarritz).... a comienzos de la Restauración europea, aristócratas ingleses y franceses se hicieron construir elegantes mansiones en Biarritz y otros pueblos de la costa vasca.” (60-1)

Juaristik argi eta garbi uzten du faszinazio frantsesa bere barneko “beste” (other / autre) euskaldunarekiko, Espainiako kasuan ez bezala, Frantziako predominantziarekin eta Napoleonen altxaketarekin hasten dela. Napoleonen porrota eta gero ere, Espainia oraindik ere oso lanpetuta zegoen barneko “beste” historiko bat gudukatzen, hain zuzen karlisten deiadarrarekin oso subjektu beligerantea bihurtu zena: euskal karlismoa. Alabaina, gerra karlistak amaitu ondoan eta Errestorazio Europarra kontsolidatu ahala, Euskalerrria barneko “beste” bihurtu zen bai Frantziarentzat zein Espainiarentzat, bi nazioetako burgesia eta aristokrazien imajinazio postinperialistak antzeratsu mobilizatu zituen. Alegia Euskalerrria “beste” bihurtu zen, bi herri inperialistek galera eta dekadentzia koloniala errealitate politiko nagusitzat ezagutu zutenean. Puntu honetara ailegatutakoan Juaristik berregituratu egiten du bere genealogia, alegia Euskalerrria Europa hego-mendebaldeko galera kolonialaren objektu konpentsazional bihurtzen duen genealogia:

“Si además los sencillos habitantes del país [Euskalerrria]—en quienes no se reconocía ya al temible faccioso armado de fusil de chispa—hablaban en un incomprensible idioma que todavía algunos tenían por el mismo que se escuchó en las soledades del Paraíso Terrenal... mejor que mejor. La burguesía isabelina no estaba inquieta, como la victoriana, por encontrar las fuentes del Nilo. No roía sus almas el implacable *spleen* que impulsaba a los ingleses a escapar a cualquier parte, siempre que fuera lo más lejos posible de casa. *¿Para qué perder el tiempo buscando al doctor Livingstone si uno puede vivir sin riesgo*

la experiencia del exotismo a pocas leguas de su domicilio?
(60-1, nere azpimarkaketa)

Nahiz eta Abbadie zentralagoa izan, Chao baino, Euskalerrria galera inperialista baten objektu konpentsatzional bihurtzen, argi dago asmaketa honek zerbitu ziela bai Euskalerrriari zein burgesia frantziar-espainiarrei, bi alderdientzako onuragarria izango zen itun edo akordio sinboliko eta ekonomikoa lortzen. Euskaldunek indar ekonomiko berria lortuko zuten, turismoari esker, eta burgesia frantses eta espainiarrek beren desirazko objektu perfektua aurkituko zuten, alegia beren galera inperialista sinbolikoki konpentsatuko zuena: Euskalerrria. Bestela esanda, Euskalerrriak galdutako kolonia frantses eta espainiarren parte egingo luke, bien bitartean transakzioaren alderdi ekonomikotik zetozen etekinak jasoz—turismoa. Konpentsazio inperialista hau dautza hain zuzen Europa hego-mendebaldeko turismo euskaldunaren sarre-ran.

Testuinguru orokor honetatik berriro ere hurbil gaitzke Abbadierena, Chaorena baino gehiago, eta konkluditu euskal literatura eta kulturaren jatorrian ez dugula “historia de nacionalistas” bat, zeinetan Chao genukeen inpostorerik lehen eta garrantzitsuena—Juaristik nahiko lukeen bezala. Aitzitik, “historia de imperialistas” bat dakusagu non inperialismo espainiar eta frantsesen imajinazioek Euskalerrrian topatzen duten beren galera kolonialen ordezkoko objektua.

Nahiz eta abertzaletasun euskaldunaren sorkuntza tangenziala den nere aurkezpen honetan, hala ere, eta Juaristiren aurka, nahiko nuke azaltzea ezarrian-ezarian Euskalerrriak eta bertako zenbait klasek imajinazio inperialistaren ordezkapen frantses-espainiarren objektua bereganatuko dutela beren behar eta erabilera politiko eta kulturaletako. Preziski, goiko logika inperialistaren bereganatze lokala bihurtuko da euskal abertzaletasunaren oinarri diskurtsi-boa. Beste hitzetan esanda, azpimarratu nahi dut zera, euskal kultura eta nor-tasuna modernoaren gunean, galera inperialista bat kausitzen dugula, logika eta historia inperialista baten iharduna.

AIPATUTAKO LANAK

ABBADIE, A. 1997. *Antoine d'Abbadie*. 2. lib. *Recueil de textes, ethnographiques, géodésiques, linguistiques, littéraires*. Ed. Patri Urkizu. Euskaltzaindia, Donostia: Eusko Ikaskuntza. Bilbao.

ARATA, S. D. 1990. "The Occidental Tourist: *Dracula* and the Anxiety of Reverse Colonisation." *Victorian Studies*, 621-45.

FANON, F. 1989. *Black Skin, White Masks*. Grove, Atlantic. New York.

GELDER, K. *Reading the Vampire*. Routledge, 1994. New York.

JUARISTI, J. 2000. *El bucle melancólico : historias de nacionalistas vascos*. Espasa Calpe, Madrid.

MCCLINTOCK, A. 1995. *Imperial Leather: Race, Gender, and Sexuality in the Colonial Conquest*. Routledge. New York.

RAMA, A. 1996. *The Lettered City*. Durham, NC: Duke University Press.

SAGARZAZU, I. 1995. *Abbadie*. Oyhenia. Hondarribia.

SAID, E. 1978. *Orientalism*. Pantheon Books, New York.